

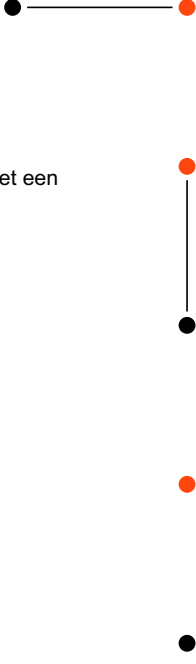
Eenzaamheid onder (oudere) mensen met een migratieachtergrond: van probleemanalyse naar aanpak

Tineke Fokkema
Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI)-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen; Erasmus Universiteit Rotterdam

Utrecht Omarmt Netwerkbijeenkomst 'Eenzaamheid bij Utrechters met een migratieachtergrond'
Ulu Moskee, Utrecht
14 november 2023

1

Introductie

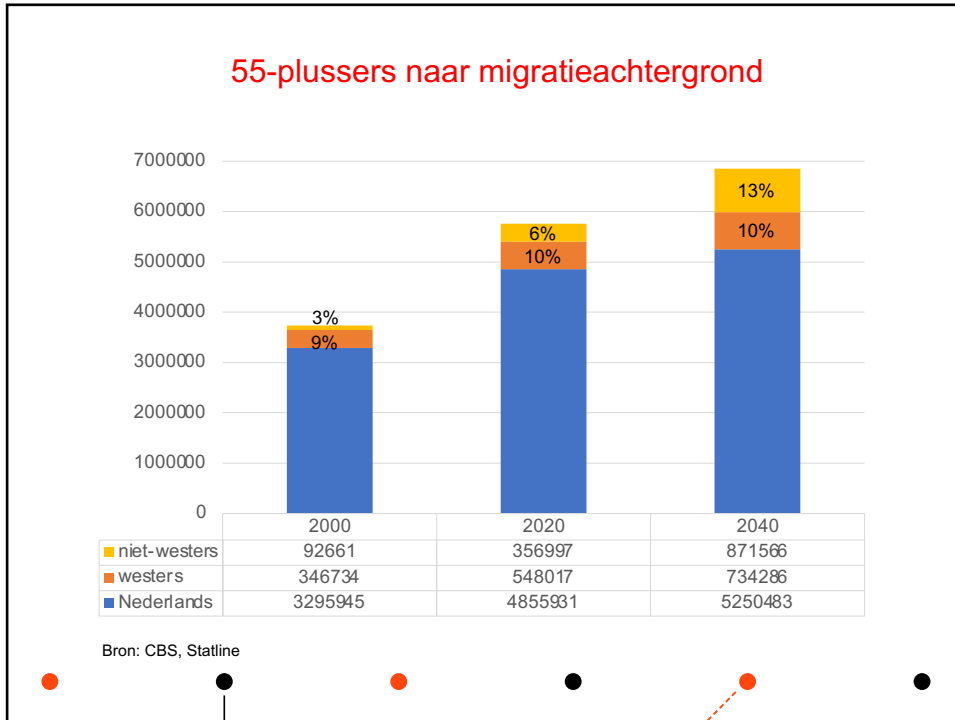
Toenemende aandacht voor eenzaamheid onder mensen met een migratieachtergrond

Eenzijdige focus op

- Ouderen
- Van niet-westerse afkomst

2

3

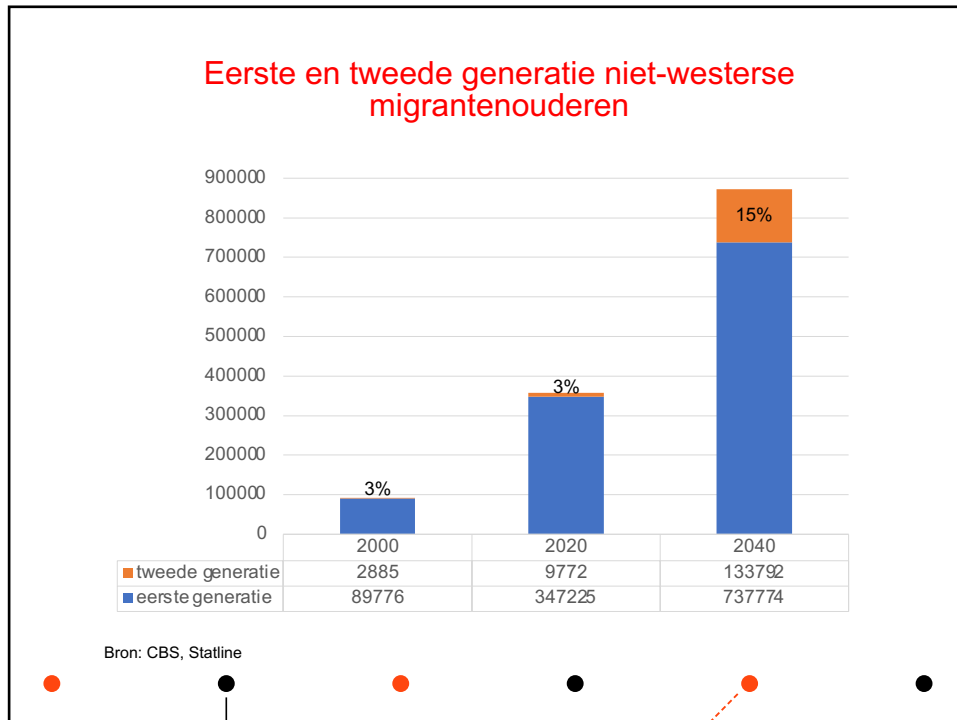
Introductie

Toenemende aandacht voor eenzaamheid onder mensen met een migratieachtergrond

Eenzijdige focus op

- Ouderen
- Van niet-westerse afkomst
- Eerste generatie

4

5

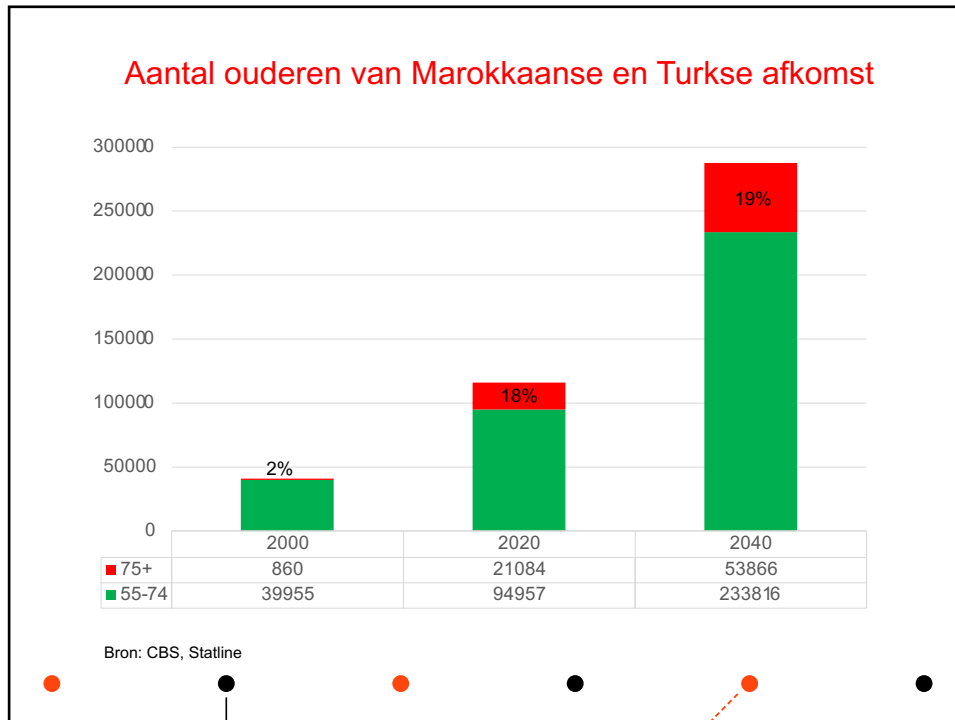
Introductie

Toenemende aandacht voor eenzaamheid onder mensen met een migratieachtergrond

Eenzijdige focus op

- Ouderen
  - Van niet-westerse afkomst
    - Eerste generatie
      - Van Marokkaanse en Turkse afkomst
        - twee van de grootste niet-westerse migrantengroepen
        - aantal 55+ én aandeel 75+ snel gestegen
        - sterke concentratie in (bepaalde wijken van) de grotere steden (in G4: 80% – M; 71% – T)
        - grotere culturele afstand dan b.v. ouderen van Surinaamse afkomst
        - hogere kwetsbaarheid op vele domeinen (financieel, huisvesting, fysieke en psychosociale gezondheid)

6

7

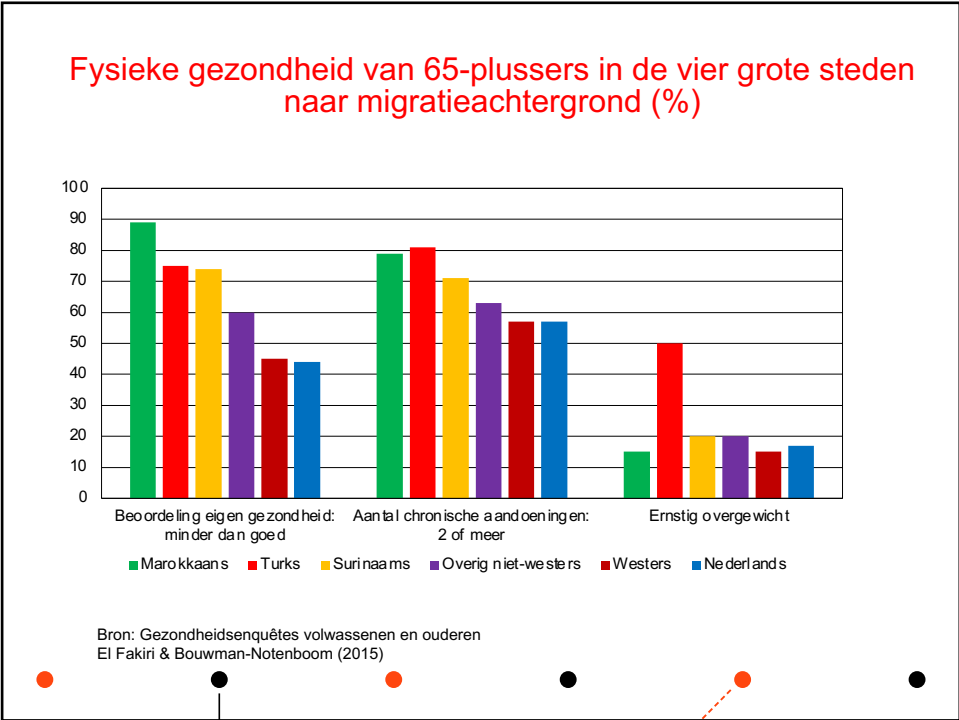
Introductie

Toenemende aandacht voor eenzaamheid onder mensen met een migratieachtergrond

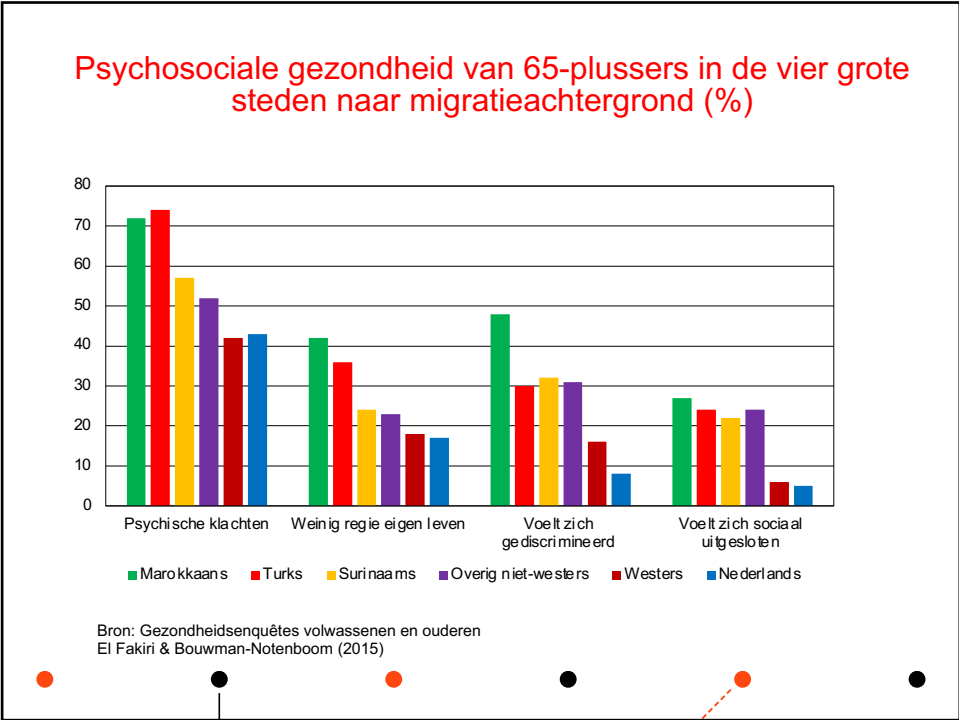
Eenzijdige focus op

- Ouderen
  - Van niet-westerse afkomst
    - Eerste generatie
      - Van Marokkaanse en Turkse afkomst
        - twee van de grootste niet-westerse migrantengroepen
        - aantal 55+ én aandeel 75+ snel gestegen
        - sterke concentratie in (bepaalde wijken van) de grotere steden (in G4: 80% – M; 71% – T)
        - grotere culturele afstand dan b.v. ouderen van Surinaamse afkomst
        - hogere kwetsbaarheid op vele domeinen (financieel, huisvesting, fysieke en psychosociale gezondheid)

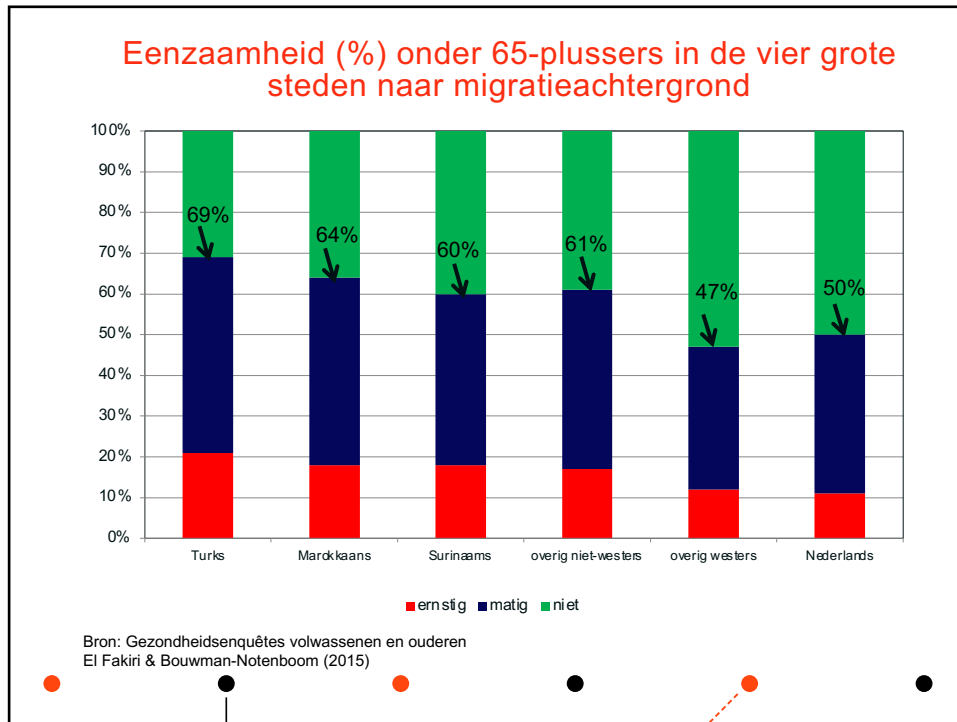
8

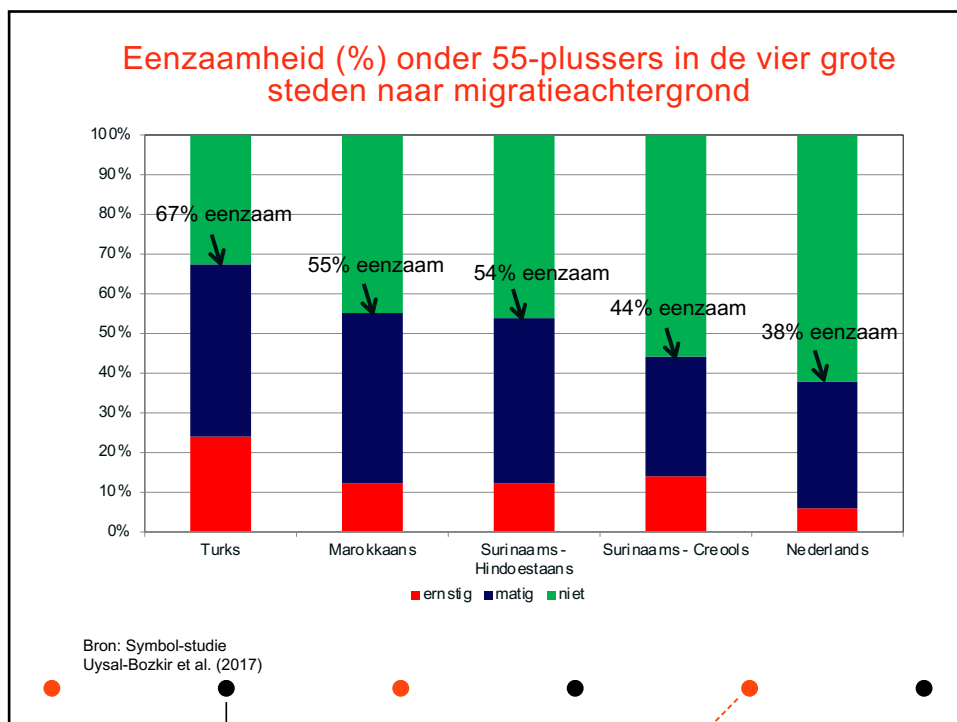
9

10

11

12

Aanpak eenzaamheid onder oudere migranten

Welke (typen van) interventies zijn effectief in het verminderen van eenzaamheid onder oudere migranten?

Gebrek aan wetenschappelijk bewijs om deze vraag te beantwoorden (Fokkema & Ciobanu, 2021)

- Weinig eenzaamheidsinterventies specifiek ontworpen voor oudere migranten (Salway et al., 2020; van de Maat et al., 2020)
- Eenzaamheidsinterventies doorgaans niet vergezeld van effectonderzoek
- Effectonderzoek meestal kwalitatief van aard (w.o., Bakker, 2023)
- Kwantitatief effectonderzoek kleinschalig, lokaal, eenmalig (w.o. El Fakiri & Weerstra, 2020)

nidi

13

Aanpak eenzaamheid onder oudere migranten

De weinige eenzaamheidsinterventies voor oudere migranten zijn veelal gericht op ontmoeting en netwerkversterking

nidi

14

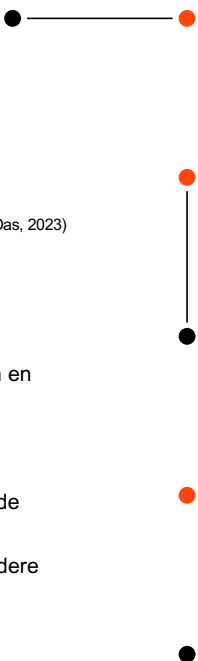
Aanpak eenzaamheid onder oudere migranten

De weinige eenzaamheidsinterventies voor oudere migranten zijn veelal gericht op ontmoeting en netwerkversterking

Een interventie kan alleen effectief zijn als deze aansluit bij de oorzaak van eenzaamheid; sociale ontmoetingsplekken de oplossing voor eenzaamheid bij Marokkaanse en Turkse oudere migranten?

nidi

15

Marokkaanse en Turkse oudere migranten: Eenzaam maar niet alleen (Fokkema & Das, 2023)

In vergelijking met ouderen zonder migratieachtergrond

- Minder vaak alleenstaand, vaker inwonende kinderen
- Dichter bij uitwonende kinderen
- Frequenter contact met kinderen, kleinkinderen, vrienden en buren

Herkomstgenoten in de buurt (in G4: 80% – M; 71% – T)

Een interventie kan alleen effectief zijn als deze aansluit bij de oorzaak van eenzaamheid; sociale ontmoetingsplekken de oplossing voor eenzaamheid bij Marokkaanse en Turkse oudere migranten?

nidi

16

Oorzaken van eenzaamheid onder Marokkaanse en Turkse oudere migranten

- Kwetsbaarder op het gebied van gezondheid, inkomen, regie (van Tilburg & Fokkema, 2018)
  - Gebrek aan Nederlandse taalbeheersing in combinatie met afwezigheid steunnetwerk (Pot et al., 2018)
  - Gevoelens van verlies m.b.t. land van herkomst (Klok et al., 2017)
  - Verveling (*el kant* in Marokkaans-Arabisch, *sıkılmak* in Turks): gebrek aan betekenisvolle activiteiten (Nhass & Verloove, 2020)
  - Gebrek aan kwaliteit van relaties (ten Kate et al., 2021): conflicterende meningen over terugkeerwens, pendelen; aanwezigheid ≠ aandacht; intergenerationele conflicten
  - Onrealistische hoge verwachtingen t.a.v. relaties (ten Kate et al., 2021)
- Eenzaamheid: ervaren verschil tussen gerealiseerde en gewenste (aantal en kwaliteit van) sociale relaties (Perlman & Peplau, 1981)

nidi

17

Aanpak eenzaamheid onder oudere migranten

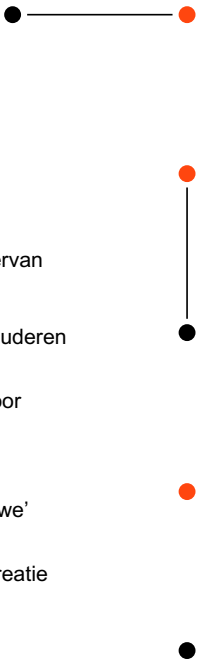
De weinige eenzaamheidsinterventies voor oudere migranten zijn veelal gericht op ontmoeting en netwerkversterking

Andere oplossingsrichtingen:

- Armoedebestrijding
- Praktisch ondersteunen
- Reminiscentie
- Zinnige bezigheden
- Sociaal gewaardeerde rol
- Betekenisvol contact
- Vermijden negatieve interpretaties van sociale situaties
- Realistische verwachtingen over kwaliteit van sociale relaties

nidi

18

Afsluitende opmerkingen

- Populatie oudere migranten verre van homogeen; grote diversiteit tussen én binnen herkomstgroepen
  - > Variatie in eenzaamheidsproblematiek en de aanpak ervan

Voorbeeld: sekseverschillen in risico- en beschermende factoren voor eenzaamheid bij Marokkaanse en Turkse ouderen
(ten Kate et al., forthcoming):

- Partner en zorg door kinderen (meer beschermend voor mannen)
- Frequent moskeebezoek (risico voor mannen)

- > Meer onderzoek nodig naar eenzaamheid onder 'nieuwe' herkomstgroepen
- > Ontwikkelen van risico- en interventieprofielen in co-creatie met professionals, vrijwilligers en oudere migranten

nidi

19

Afsluitende opmerkingen

- Beter bereiken van eenzame oudere migranten en bespreekbaar maken van eenzaamheid

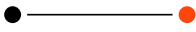
Taboe op eenzaamheid

- Proactief en herhaaldelijk benaderen
- Toegaan naar plekken waar oudere migranten veelal te vinden zijn
- Cultuursensitieve communicatie
- Zoeken naar verbinding en vertrouwen (via sleutelfiguren)
- Drempel tot contact verlagen via kinderen, centrale mantelzorg

- > Meer onderzoek nodig naar taboe op eenzaamheid: mate en variatie in onderrapportage, impliciete verwijzingen naar eenzaamheidsgevoelens, andere bewoordingen, rol van kinderen en gemeenschap om taboe te doorbreken

nidi

20

Afsluitende opmerkingen

- Verschillen in eenzaamheid naar migratieachtergrond, generatie en leeftijd
  - Geen verschil tussen 1^e en 2^e generatie 50-plussers (de Witte & Regenmortel, 2022)
  - Ongeacht leeftijd, eenzaamheid 1^e generatie > 1.5 generatie > 2^e generatie > zonder migratieachtergrond (Delaruelle, 2023)
  - Ongeacht generatie, grootste verschil tussen 18-34-jarigen met en zonder migratieachtergrond (Delaruelle, 2023)
- > Meer onderzoek nodig naar eenzaamheid onder (jong)volwassenen met een migratieachtergrond en de aanpak ervan

nidi

21

Dank voor uw aandacht!

Tineke Fokkema
fokkema@nidi.nl

nidi

22

Referenties

- Bakker, J. (2023). Impactonderzoek UPI – Validatie van de methodiek onder deelnemers en gespreksleiders. Onderzoek onder Avance supervisie (2022-2023).
- de Witte, J., & van Regenmortel, T. (2022). The relationship between loneliness and migration among Belgian older adults. *Ageing International*, 47, 672–694.
- Delaruelle, K. (2023). Migration-related inequalities in loneliness across age groups: A cross-national comparative study in Europe. *European Journal of Ageing*, 20(1), 35. doi: 10.1007/s10433-023-00782-x.
- El Fakiri, F., & Bouwman-Notenboom, J. (2015). Gezondheid van oudere migranten in de vier grote steden. Amsterdam: GGD.
- El Fakiri, F., & Weerstra, E. (2020). Versterking van veerkracht van oudere migranten: Een cultuursensitieve interventie. *Gerón, Tijdschrift over ouder worden & samenleving*, 22(1), 1–4.
- Fokkema, T., & Ciobanu, R. O. (2021). Older migrants and loneliness: Scanning the field and looking forward. *European Journal of Ageing*, 18(3), 291–297.
- Fokkema, T., & Das, M. (2023). Moroccan and Turkish older migrants in the Netherlands before the COVID-19 pandemic: Loneliness despite social contacts. *N-IUSSP: IUSSP's online news magazine* (8-5-2023).
- Klok, J., van Tilburg, T. G., Suanet, B. A., Fokkema, T., & Huisman, M. (2017). National and transnational belonging among Turkish and Moroccan older migrants in the Netherlands: Protective against loneliness? *European Journal of Ageing*, 14(4), 341–351.
- Nhass, H., & Verloove, J. (2020). Tussen verveling en vereenzaming: Een kwalitatief onderzoek naar hoe ouderen met een Marokkaanse achtergrond eenzaamheid en ouder worden in Nederland beleven. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.
- Periman, D., & Peplau, L. A. (1981). Toward a social psychology of loneliness. In R. Gilmour, & S. Duck (Eds.), *Personal relationships 3: Personal relationships in disorder* (pp. 31–43). London, UK: Academic Press.
- Pot, A., Keijzer, M., & de Bot, K. (2018). De taalbarrière bij oudere Turkse vrouwen nader onderzocht. *Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie*, 49(6), 274–282.
- Salway, S., Such, E., Preston, L., Booth, A., Zubair, M., Victor, C., & Raghavan, R. (2020). *Reducing loneliness among migrant and ethnic minority people: A participatory evidence synthesis*. Public Health Research.
- ten Kate, R. L. F., Bilecen, B., & Steverink, N. (2021). The role of parent-child relationships and filial expectations in loneliness among older Turkish migrants. *Social Inclusion*, 9(4), 291–303.
- ten Kate, R. L. F., Fokkema, T., & van Tilburg T. G. (forthcoming). Gender differences in social embeddedness determinants of loneliness among Moroccan and Turkish older migrants. *The Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*.
- Uysal-Bozkir, Ö., Fokkema, T., MacNeil-Vroomen, J. L., van Tilburg, T. G., & de Rooij, S. E. (2017). Translation and validation of the De Jong Gierveld loneliness scale among older migrants living in the Netherlands. *The Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 72(1), 109–119.
- van de Maat, J. W., Kok, E., Grondman, J., & Doornik, N. (2020). Inventarisatie van eenzaamheidsinterventies gericht op ouderen. Utrecht: Movisie.
- van Tilburg, T., & Fokkema, T. (2018). Hogere eenzaamheid onder Marokkaanse en Turkse ouderen in Nederland: Op zoek naar een verklaring. *Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie*, 49(6), 263–273.